

دیباچه‌ای بر میراث نوشتاری زنگنه ایران و جهان

از دیرباز تا سده ۱۱ ه.

مجمع التفاس و مجله العرائس

کرد آورند

سالک الدین محمد حموی

(زاده ۹۵۲ق - زنده در ۱۰۳۲ق)

تغییل صحیح

دکتر غلام رضا جمشیدزاده اول

دکتر محمد بابا ییم ذاکر

- سشناسه : جمشیدنژاد، غلامرضا، ۱۳۲۴ -
- عنوان و نام پدیدآور : دیباچه‌ای بر میراث نوشتاری پزشکی ایران و جهان از دیرباز تا سده ۱۱ هـ: مجمع التفایس و حجۃالمرایس / گردآورنده سالک الدین محمد حموی؛ تحقیق و تصحیح غلامرضا جمشیدنژادی، محمدابراهیم ذاکر.
- مشخصات نشر : تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۶
- مشخصات ظاهری : ۴۴۴ ص.
- فروست : کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی؛ شماره انتشار ۹۷۸۶۰۰۲۲۰۲۷۵۸
- وضعیت فهرست‌توییسی : فیبا
- عنوان دیگر : مجمع التفایس و حجۃالمرایس.
- موضوع : پزشکی ایرانی-- نسخه‌های خطی
- موضوع : حموی، محمد، ۹۵۲ - ق. -- سرگذشت‌نامه و کتابشناسی
- موضوع : حموی، محمد، ۹۵۲ - ق. . مجمع التفایس -- نقد و تفسیر
- موضوع : حموی، محمد، ۹۵۲ - ق. . حجۃالمرایس -- نقد و تفسیر
- موضوع : Medicine, Persian-- Manuscripts
- موضوع : پزشکی اسلامی-- نسخه‌های خطی
- موضوع : Medicine, Islamic-- Manuscripts*
- موضوع : پزشکی سنتی -- نسخه‌های خطی
- موضوع : Traditional medicine -- Manuscripts
- شناسه افزوده : ذاکر، محمدابراهیم، ۱۳۴۶ -
- شناسه افزوده : حموی، محمد، ۹۵۲ - ق. . مجمع التفایس. شرح
- شناسه افزوده : حموی، محمد، ۹۵۲ - ق. . حجۃالمرایس. شرح
- شناسه افزوده : ایران. مجلس شورای اسلامی. کتابخانه، موزه و مرکز اسناد
- رده بندی کنگره : Z۶۶۱۱/۴۳۸۴۰۸۳ ب
- رده بندی دیوبی : ۱۱/۳۱
- شماره کتابشناسی ملی : ۴۹۵۰۷۳۴

دیباچه‌ای بر میراث نوشتاری پزشکی ایران و جهان

از دیرباز تا سده ۱۱ هـ

مجمع النفايس و حجلة العرایس

گردآورنده:

سالک الدین محمد حَمْوَبِي

(زاده ۹۵۲ق / ۱۵۴۵م = زنده ۱۰۳۲ق / ۱۶۲۳م)

فرزند مؤید الدین محمد حَمْوَبِي سعدی انصاری

تحقيق و تصحيح:

دکتر غلامرضا جمشیدنژاد اول

دکتر محمدابراهیم ذاکر

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

تهران - ۱۳۹۶

دیباچه‌ای بر میراث نوشتاری پزشکی ایران و جهان
(از دیرباز تا سده ۱۱ هـ).
مجمع التفاسی و حجۃ العرایس

گردآورنده: سالک الدین محمد حمّویی
(زاده ۹۵۲ق / ۱۵۴۵م = زنده ۱۰۳۲ق / ۱۶۲۳م)
فرزند مؤید الدین محمد حمّویی سعدی انصاری

تحقيق و تصحیح
دکتر غلامرضا جمشیدتزاد اول - دکتر محمدابراهیم ذاکر

آماده‌سازی فنی: مرکز پژوهش کتابخانه مجلس شورای اسلامی

شماره انتشار: ۴۴۴
ناظر چاپ: نیکی ایوبی‌زاده
چاپ اول: ۱۳۹۶
شمارگان: ۱۰۰۰
بهای: ۴۰۰۰ ریال

شابک: 9786002202758

تمامی حقوق چاپ و نشر این اثر در اختصار کتابخانه.
موзе و مرکز استناد مجلس شورای اسلامی است

انتشارات و توزیع:
میدان بهارستان، خ مجاهدین اسلام، بنش کوچه آجانلو،
ساختمان پلیس + ۱۰، طبقه سوم؛ تلفن: ۳۳۵۴۸۱۴۷-۸

نشانی سایت اینترنتی کتابخانه: www.ical.ir

پیشکش به

محضر مبارک بزرگ میراث‌بان فرهنگ ایران و اسلام،
حضرت آیت‌الله حاج شیخ آقابرگ تهرانی منزوی
(۱۲۹۳-۱۳۸۹ق / ۱۹۶۹-۱۸۷۶م)، نویسنده دو
دانشنامه بزرگ جهان تشیع، التاریخة السی
تصانیف الشیعه و طبقات اعلام الشیعه، یادش گرامی،
نامش پایا و روانش شاد.

غلامرضا جمشیدنژاد اول

محمدابراهیم ذاکر

به نام صورت آرای معانی

تاریخ پزشکی و پیراپزشکی و علوم و فنون وابسته بدان، از هزارها سال پیش و همراه با پیدایش آدمی زاده در این کره خاکی، آغاز شده و در خلال سدها و هزارها و درگذر زمان، تجربه‌ها و آزمون‌های مربوط بدان تراکم یافته و دست به دست و سینه به سینه در میان نسل‌های پی‌درپی و گوناگون هر قومی و هر ملتی، از نسلی به نسلی دیگر، انتقال یافته و به تدریج از شکل شفاهی در قالب کتابها و رساله‌ها و گنجینه‌های گران قیمت درآمده، تا بدین پایه امروزین رسیده است و به گفته شاعر:

مردمان بخرد اندر هر زمان راز دانش را به هر گونه زبان
گرد کردن و گرامی داشتند تا به سنگ اندر همی بنگاشتند

از حاصل تلاش‌ها و تجربه‌های متراکم هزاران پزشک و دانشور، به‌ویژه، با الهام‌گیری از حکمت خسروانی ایرانی و آموزه‌های آسمانی اسلامی، مکتب کلان طب سنتی ایران شکل گرفت و بالندگی یافت و در این مسیر از همت‌ورزی و دوراندیشی بر جستگانی از حوزه فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، همچون: رازی، ابن‌سینا، ابن‌ابی‌صادق نیشابوری، جرجانی و صدھا طبیب بر جسته دیگر، برخوردار شد تا آنجا که از این سرزمین اهورایی فراتر رفت و به مدارس و محافل عالی علمی و آموزشی شرق و غرب راه یافت و در طی سالینان دراز، پایه و مایه و اساس و سرلوحة آموزه‌های آنان قرار گرفت.

برای احیای آثار و مآثر طب اسلامی و ایرانی، دانشمندان و پزشکان و پژوهشگرانی عاشق و دل‌سوخته، اهتمام می‌ورزند و زمینه تصحیح نسخه‌های خطی، تحقیق، تحریر، ترجمه، به روز گردانی، چاپ و نشر و ارائه انبوه آثار آن بزرگان را فراهم می‌آورند؛ زیرا توسعه پایدار فرهنگی در گرو همین کار است.

کتاب: دیباچه‌ای بر میراث نوشتاری پزشکی ایران و جهان، الگویی است نیکو و نمونه‌ای است بهین برای شناخت دو مجموعه از نسخه‌های پزشکی موجود در کتابخانه مجلس شورای اسلامی و معروف آنها که پژوهندگان فاضل، آقایان: دکتر غلامرضا جمشید نژاد اویل و دکتر محمد ابراهیم ذاکر تألیف کرده‌اند.

مجمع النفايس به زبان عربی و مجله العراسی به زبان فارسی، دو دانشنامه گران‌سنگ‌اند که در برگیرنده یکصد و پنجاه کتاب و رساله از میراث پزشکی ایران و اسلام هستند و آنها را سالک‌الدین محمد حموی شیرازی طبیب (ز: ۱۰۳۲ق / ۱۶۲۳م)، از شاگردان برجسته مکتب علمی، طبی و حکمی غیاث‌الدین منصور دشتکی و فارغ التحصیل مدرسه منصورية شیراز گردآورده است.

اینک، مایه بسی خوبی‌بخشی است که این کتاب ارزشمند از سوی کتابخانه، موزه مرکز استناد مجلس شورای اسلامی منتشر می‌شود، بدین امید که برای عشاق مطالعات و تحقیقات طب ستّی ایران و اسلام، بن‌مایه مطالعه، آموزش، بررسی و پژوهش شود و مفید افتاد. آمين يا رب العالمين.

سید علی عمامد

رئیس کتابخانه، موزه و مرکز استناد

مجلس شورای اسلامی

فهرست مطالب

دیباچه	۲۱
کوتنهنوشتهها و نشانهها	۲۵

بخش نخست

زندگی نامه و خاندان سالک الدین محمد حَمْویی و کتاب‌شناسی دو مجموعه او	۲۷
شناسنامه و تبارنامه سالک الدین محمد حَمْویی	۲۹
اجازه‌نامه‌های سالک الدین محمد حَمْویی	۳۲
فهرست اجازه‌ها	۳۴
خاندان حَمْویه و سالک الدین محمد و مجموعه‌های او	۳۷
سالک الدین و آموزش پزشکی	۳۹
متن‌های آموزش پزشکی حَمْویی	۳۹
زنجیره آموزش پزشکی سالک الدین	۴۰
آموزگاران سالک الدین حَمْویی	۴۲
برخی از نوشه‌های سالک الدین محمد حَمْویی	۴۳
گزارش حَمْویی از وضع اجتماعی، پزشکی و پزشکان روزگار خود در سده ۱۰ و ۱۱ ه/ش	۴۴
تاریخ‌های رونویس هفتاد و سه رساله گردآمده در مجمع النفایس	۴۸
تاریخ‌های رونویسی شانزده رساله گردآمده در حجلة العرایس	۵۳

۵۵	نگاره‌های متن نگاره‌شناسی و کتاب‌شناسی مجمع‌النفایس
۵۵	نگاره‌های متن نگاره‌شناسی و کدیکولوژی / برون متن نوشته‌ها
۵۶	نگاره‌های نگارشی نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس
۶۲	نگاره‌های نگارشی نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس
۶۵	نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس
۶۵	نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس
۶۵	نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس
۶۵	نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس
۶۵	نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس
۶۸	نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس فهرست نام کتاب‌های یاد شده در مقدمه حمله‌العرایس
۷۸	نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس شیوه نگارش حمله‌العرایس
۸۱	نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس شیوه نگارش حمله‌العرایس
۸۵	نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس کوتاه نگاهی بر ریز برگ‌های کتاب حمله‌العرایس
۹۰	نگاهی به متن کتاب مجمع‌النفایس کدیکولوژی حمله‌العرایس

بخش دوم

۹۳	دیباچه مجموعه حمله‌العرایس دیباچه مجموعه حمله‌العرایس
۹۵	بسم الله الرحمن الرحيم بسم الله الرحمن الرحيم
۹۶	كتاب يكم؛ رساله در معرفت نبض كتاب يكم؛ رساله در معرفت نبض
۹۶	رساله اول، در معرفت نبض رساله اول، در معرفت نبض
۹۶	شیمه‌ای از حالات شیخ شیمه‌ای از حالات شیخ
۹۹	زندگی نامه ابن سینا از زبان جوزجانی زندگی نامه ابن سینا از زبان جوزجانی
۱۰۰	زایش و اختر بخت ابن سینا زایش و اختر بخت ابن سینا
۱۰۰	سن تمیز سن تمیز
۱۰۰	ده سالگی ده سالگی
۱۰۰	شانزده سالگی شانزده سالگی
۱۰۱	بیست و چهار سالگی بیست و چهار سالگی
۱۰۶	ماده تاریخ زندگانی شیخ الرئیس ماده تاریخ زندگانی شیخ الرئیس
۱۰۸	كتاب دوم؛ ترجمة صیدنه كتاب دوم؛ ترجمة صیدنه

رساله دوم، ترجمه صيدنه ابوريحان بيروني.....	۱۰۸
كتاب سوم: بدعييات اختيارات.....	۱۱۰
رساله سوم.....	۱۱۰
كتاب چهارم: جوامع الفواید.....	۱۱۰
رساله چهارم.....	۱۱۰
كتاب پنجم: دلائل النبض.....	۱۱۱
رساله پنجم دلائل النبض.....	۱۱۱
كتاب ششم: دلائل البول.....	۱۱۱
رساله ششم: دلائل البول.....	۱۱۱
كتاب هفتم: جامع اللذات.....	۱۱۱
رساله هفتم: جامع اللذات.....	۱۱۱
كتاب هشتم: كتاب ينبع.....	۱۱۱
رساله هشتم: كتاب ينبع.....	۱۱۲
كتاب نهم: افيونيه.....	۱۱۳
رساله نهم، رساله افيونيه.....	۱۱۳
كتاب دهم: در طريق استعمال اطريال.....	۱۱۴
رساله دهم، در طريق استعمال اطريال.....	۱۱۴
كتاب يازدهم: در طريق علاج آتشک.....	۱۱۴
رساله يازدهم: در طريق علاج مرض آتشک.....	۱۱۴
كتابدوازدهم: در بيان طريق تسفية بیخ چینی.....	۱۱۵
رسالهدوازدهم، در بيان طريق تسفية بیخ چینی.....	۱۱۵
كتاب سیزدهم: در تدبیر مشایخ.....	۱۱۵
رساله سیزدهم، در تدبیر مشایخ.....	۱۱۵
كتاب چهاردهم: در تشريح طبقات چشم.....	۱۱۵
رساله چهاردهم، در تشريح طبقات چشم.....	۱۱۵
كتاب پانزدهم: در معرفت حمیات مرکبہ.....	۱۱۶
رساله پانزدهم، در معرفت حمیات مرکبہ.....	۱۱۶

۱۱۶	کتاب شانزدهم: رفیعیه
۱۱۶	رساله شانزدهم: رفیعیه
۱۱۶	کتاب هفدهم: در طریق ساختن مفرح یاقوتی
۱۱۶	رساله هفدهم، در طریق ساختن مفرح یاقوتی
۱۱۷	کتاب هزدهم: رساله مختصر در علاج مرض آتشک
۱۱۷	رساله هجدهم، رساله مختصر در علاج مرض آتشک
۱۱۷	کتاب نوزدهم: در بیان کیفیت اعمالی که در روز نوروز به فعل باید آورد
۱۱۷	رساله نوزدهم، در بیان کیفیت اعمالی که در روز نوروز به حسب سنت و طب به فعل باید آورد
۱۱۷	کتاب بیستم، رساله باهیه در طریق مجامعت
۱۱۷	رساله بیستم، رساله باهیه در طریق مجامعت
۱۱۷	کتاب بیست و یکم، تشیح منصوري
۱۱۷	رساله بیست و یکم، تشیح منصوري
۱۱۸	کتاب بیست و دوم، در کیفیت ساختن تریاق فاروق
۱۱۸	رساله بیست و دوم، در کیفیت ساختن تریاف فاروق
۱۲۰	کتاب بیست و سوم، در حفظ الصحة
۱۲۰	رساله بیست و سوم، در حفظ الصحة
۱۲۰	کتاب بیست و چهارم، خُفی علایی
۱۲۰	رساله بیست و چهارم، خُفی علایی
۱۲۱	کتاب بیست و پنجم، در آداب ساختن شارب و کیفیت شرب آن
۱۲۱	رساله بیست و پنجم، در آداب ساختن شارب و کیفیت شرب آن
۱۲۲	کتاب بیست و ششم، رساله فی أمر الجماع و ما يحتاج إليه من المستمنعات
۱۲۲	رساله بیست و ششم، رساله فی أمر الجماع و ما يحتاج إليه من المستمنعات
۱۲۲	کتاب بیست و هفتم، رساله در ماهیت شراب و طریق ساختن و نگاه داشتن آن
۱۲۲	رساله بیست و هفتم، رساله در ماهیت شراب و طریق ساختن و نگاه داشتن آن و آداب شرب و ترتیب مجالس آن
۱۲۳	کتاب بیست و هشتم، رساله در بیان آداب شرب بیخ چینی

رساله بیست و هشتم، رساله در بیان آداب شرب بخ چینی	۱۲۳
كتاب بیست و نهم، نوادر الفواید	۱۲۴
رساله بیست و نهم، نوادر الفواید	۱۲۴
كتاب سی ام، قوانین الطب	۱۲۴
رساله سی ام، قوانین الطب	۱۲۴
كتاب سی و یکم، ملخص كتاب نورالعيون	۱۲۴
رساله سی و یکی، ملخص كتاب نورالعيون	۱۲۴
كتاب سی و دوم، رساله وجیزه در معالجات أعلای عین	۱۲۵
رساله سی و دوم، رساله وجیزه در معالجات أعلای عین	۱۲۵
كتاب سی و سوم، دستورالعمل در طریق ساختن أکحال و مراهم مفیده	۱۲۵
رساله سی و سوم، دستورالعمل در طریق ساختن أکحال و مراهم مفیده	۱۲۵
كتاب سی و چهارم، در تحقیق درجات طبایع معاجین و اکثر مرکبات	۱۲۵
رساله سی و چهارم، در تحقیق درجات طبایع معاجین و اکثر مرکبات از روی حساب و ذکر بعضی از تراکیب مشهوره متداوله	۱۲۶
كتاب سی و پنجم، در معالجات طاعون	۱۲۶
رساله سی و پنجم، در معالجات طاعون	۱۲۶
كتاب سی و ششم، رساله ذخیره در استعمال قهوه	۱۲۶
رساله سی و ششم، رساله ذخیره در استعمال قهوه	۱۲۶
كتاب سی و هفتم، در تشخیص مرض ردیءالعرض صرع	۱۲۷
رساله سی و هفتم، در تشخیص مرض ردیءالعرض صرع	۱۲۷
شجره‌نامه پدر گردآورنده مجموعه	۱۲۸
تبارنامه ابوایوب انصاری	۱۳۱
داستان تبع	۱۳۲
اجازه‌نامه دشتکی‌ها به پدر گردآورنده این دو مجموعه	۱۳۶
رساله سی و هشتم، رساله مختصر هم در معالجات مرض صرع	۱۵۰
كتاب سی و نهم، ترجمة حدود امراض	۱۵۱
رساله سی و نهم، ترجمة حدود امراض	۱۵۱

۱۵۱	كتاب چهلم، طريق معالجه مرض مفاصل
۱۵۱	رساله چهلم، طريق معالجه مرض مفاصل
۱۵۱	كتاب چهل و يكم، طريق معالجات نزله و زكام
۱۵۱	رساله چهل و يكم، طريق معالجات نزله و زكام به تخصيص علاج زكمي که در وقت ادمغه حاره حدث می شود
۱۵۲	كتاب چهل و دوم، دستورالعمل ترتيب اشربه و معاجين
۱۵۲	رساله چهل و دوم، دستورالعمل ترتيب اشربه و معاجين مستعمله در معالجات امراض، بر وفق اقتضای این زمان به حیثی که در اکثر بلدان به آن رجوع توان نمود
۱۵۲	كتاب چهل و سوم، زبدۃالمسالک
۱۵۲	رساله چهل و سوم، زبدۃالمسالک
۱۵۴	جدول نام كتاب‌های پزشکی فارسی رونویسی شده و گردآمده در مجموعة حجلةالعرایس

بخش سوم

۱۵۹	متن دیباچه کتاب مجمع النفايس و برگردان پارسي آن
۱۷۴	زنجره درختچه‌ای آموزشی آموزگاران گردآورنده این دو مجموعه
۱۷۶	پروانه کار پزشکی از پدر به نویسنده / صورة إجازة والد المؤلف له:
۱۷۹	آموزگاران گردآورنده پس از پدر / أستاذة المؤلف بعد والده المعظم
۱۸۵	دیدگاه نویسنده درباره نگارش این دو مجموعه / اراده المؤلف لجمع کتابه: مجمع النفايس و حجلةالعرایس
۱۸۷	كتاب‌ها و رساله‌های رونویسی شده در مجمع النفايس و زندگی نامه نویسندگان آنها / الكتب و الرسائل التي استنسخت في هذه المجموعة و حياة جميع مؤلفيها
۱۸۷	كتاب يكم، رسالة ذهبية مأمونيه / الرسالة الاولى: الرسالة الطيبة الرضوية
۱۸۷	بقراط
۱۸۷	كتاب دوم، رساله فصول بقراط
۱۸۹	زندگی نامه بقراط / حياة بقراط
۱۹۲	افسانه‌هایی پیرامون پیدایش پزشکی / اساطير حول نشأة الطب
۲۰۰	گزاره‌ای پیرامون پژوهشان هشت گانه بلندآوازه یونانی / الأطیاء الشمانیة المشهورون من أهل یونان

۲۰۱.....	اسکلیپیوسن یکم / اسقلبیوس الأول
۲۰۳.....	غورس
۲۰۴.....	مینس
۲۰۵.....	برمانیلس
۲۰۶.....	افلاطون / أفلاطون الطبيب
۲۰۸.....	اسکلیپیوسن دوم / اسقلبیوس الثاني
۲۱۰.....	أبقراط
۲۱۱.....	جالینوس
۲۱۲.....	دنباله زندگی نامه بقراط / دیدگاه حَمْوَى درباره ناردستی کار پزشکان همروزگارش / نظر المؤلف إلى الأطباء الفاقرسين
۲۱۴.....	المعاصرين له
۲۱۸.....	سوگندنامه بقراط / هله صورة أيمانة بقراط
۲۲۱.....	کارهای پزشکی بقراط / خدمات أبقراط الطيبة
۲۲۲.....	نامه‌نگاری‌های شاهان ایران برای فراخوانی بقراط / مواصلات الملوك الايرانيين مع أبقراط لأمر
۲۲۵.....	المعالجات
۲۲۷.....	دیدگاه حَمْوَى درباره پستی برخی از پزشکان همروزگارش / نظر المؤلف إلى دناءة المستغلين
۲۲۹.....	بالطب في عصره
۲۳۱.....	سفارش نامه بقراط: وصايا أبقراط
۲۳۲.....	ریخت‌شناسی دانش آموختگان پزشکی / آداب اقتداء الطب، كما قرر بقراط
۲۳۱.....	روزشمار زیستی بقراط / تاريخ حياة أبقراط
۲۳۲.....	اندرزهای بقراط / كلمات قصار حِكْمَة لـأبقراط
۲۳۸.....	كتاب سوم: رسالة تقدمية المعرفة
۲۳۹.....	ابن ابي‌صادق، بقراط دوم
۲۳۹.....	كتاب چهارم، شرح الفصول البقارطية
۲۴۳.....	كتاب پنجم: دلایل الموت
۲۴۴.....	پزشکان اسکندرانی و مكتب پزشکی ایشان / الأطباء الاسكندرانيون و جوامع الاسكندرانيين في
۲۴۴.....	الطب
۲۴۶.....	كتاب ششم: جوامع الاسكندرانيين
۲۴۶.....	گزارشی درباره ساخت شهر اسکندریه / حول بناء الاسكندرية

بزرگان ترجمه از زبان یونانی و سریانی به تازی در روزگار عباسیان / أعاظم المترجمین و النقلة من اليونانية إلى العربية في عهد العباسيين من الأطباء وغيرهم.....	۲۴۸
زندگی نامه جالینوس و مکتب پژوهشکی او / حياة جالينوس الطيب و تعين عصره.....	۲۵۶
کتاب هفتم: رسالت فی أنَّ للمرأة منيًّا أمْ لَا؟	۲۷۳
ساخته شدن شهر بعلبک / هليوبوليس	۲۸۸
کوتاه‌سخنانی از جالینوس / كلمات قصار له	۲۹۱
ریشه‌یابی واژه جالینوس / في تحقيق معنی اسم جالینوس.....	۲۹۴
کتاب‌هایی دیگر از جالینوس	۲۹۴
کتاب هشتم: مقالات لجالینوس في التشريح	۲۹۴
کتاب نهم: رسالة منابع الأدوية المفردة	۲۹۴
شیخ الرئيس بوعلی ابن سینا (۴۲۸-۳۷۰ق / ۹۸۰-۱۰۳۷م)	۲۹۵
کتاب دهم: رسالة في معالجات حمى الموسمية بشطر الغب	۲۹۵
اخترینی زایش او / طالع ابن سینا عند الولادة	۲۹۶
دانش‌اندوزی و آموزگاران ابن سینا / التربية و التعليم و اساتذة ابن سینا.....	۲۹۷
آمرزش خواهی ابن سینا از درگاه یزدان به جهت نوشیدن شراب / استغفار ابن سینا في طلب العفو من الله عن شربه الخمر.....	۲۹۹
ابن سینا در کتابخانه شاهنشاهی سامانیان / الشیخ الرئیس فی مکتبة السامانیین	۳۰۳
جهانگردی و زندگی سیاسی ابن سینا / أسفار و تاريخ الحياة السياسية للشيخ الرئيس.....	۳۰۳
ابن سینا در دربار مأمونیان خوارزم و زیارتیان گرگان	۳۰۵
ابن سینا در دبار دیلمیان	۳۰۵
چگونگی درگذشت ابن سینا / كيفية وفاة الشیخ الرئیس	۳۱۱
برخی از سروده‌های ابن سینا / من اشعاره	۳۱۴
دیگر کتاب‌های ابن سینا در این مجموعه	۳۱۵
کتاب یادزهم: رسالة الأدوية القلبية	۳۱۵
کتاب دوازدهم: رسالة في قانون استعمال الهندياء	۳۱۵
کتاب سیزدهم: رسالة في قوانین حفظ الصحة	۳۱۵
فخرالدین محمد الخجندی	۳۱۶
کتاب چهاردهم: رسالة أصول التراکیب	۳۱۶
درباره گزاره‌کنندگان کتاب قانون ابن سینا / حول شرح القانون لابن سینا.....	۳۱۷

۳۲۴.....	دیگر کتاب‌های خجندی در این مجموعه
۳۲۴.....	کتاب پانزدهم: رسالت فی تعریف الوخم و فساد المعدة
۳۲۴.....	کتاب شانزدهم: رسالت الفروق
۳۲۴.....	کتاب هفدهم، رسالت التلویح فی کشف اسرار تقيق.
۳۲۵.....	کتاب هژدهم: شرح تشريح الأعضاء المفردة من القانون
۳۲۵.....	کتاب نوزدهم: رسالت فی ماهیة الشراب و آداب شربه
۳۲۵.....	کتاب بیست: رسالت فی تحقیق قول الشیخ الرئیس فی النبض حيث قال للنبض طبیعة موسيقاریة
۳۲۶.....	کتاب بیست و یکم: رسالت تتفییح المکنون فی حل مشکلات القانون
۳۲۶.....	محمد فرزند ذکریای رازی (۲۵۱ - ۸۶۵ ق / ۹۲۵ م)
۳۲۶.....	کتاب بیست و دوم: کتاب منصوری فی الطب
۳۲۷.....	درمانی شگفت‌انگیز از رازی / حکایة معالجة عجیبة للرازی
۳۲۹.....	رازی و دانش اکسیر / اشتغال الرازی بعلم الکسیر
۳۳۱.....	سخنانی و سرودهایی از رازی / من کلمات و اشعار الحکیم الرازی
۳۳۴.....	کتاب‌هایی دیگر از رازی
۳۳۴.....	کتاب بیست و سوم: رسالت المرشد
۳۳۴.....	کتاب بیست و چهارم: براء الساعه
۳۳۵.....	کتاب بیست و پنجم، رسالت فی منافع المومنیایی و کیفیة حدوثها و طریق استخراجها من المعادن و طرق استعمالها فی الامراض التي يتداوى بها
۳۳۵.....	کتاب بیست و ششم: رسالت فی بیان قوی الأدویة المسهلة و طریق إستعمالها فی كلّ مرض و تعیین مقدار شربه منها
۳۳۶.....	کتاب بیست و هفتم: رسالت أبدال الأدویة إذا فقدت واحد منها
۳۳۶.....	کتاب بیست و هشتم: رسالت تجارب
۳۳۶.....	کتاب بیست و نهم: رسالت فی تحقیق حصول المرض المعروف بالابنة و کیفیة حدوثها و علاجها
۳۳۷.....	علی کحال فرزند عیسا (د: ۴۶۰ ق / ۱۰۶۸ م)
۳۳۷.....	کتاب سی و یکم: تذكرة الکحالین فی امراض العین
۳۳۹.....	رکن‌الدین سیجزی
۳۳۹.....	کتاب سی و دوم: حقایق اسرار الطب
۳۴۰.....	طاهر سجزی
۳۴۰.....	کتاب سی و سوم: ایضاح محجّة العلاج

۳۴۱	رُهْری اندلسی
۳۴۱	كتاب سی و چهارم: رسالة في أعمار الأدوية المفردة و المركبة
۳۴۱	كتاب سی و پنجم: قرآبادین ایضاح محجّة العلاج
۳۴۲	بوعلا فرزند زهر
۳۴۲	كتاب سی و ششم: خواص الاشياء
۳۴۳	قسطای بعلبکی
۳۴۳	كتاب سی و هفتم: رسالتہ عن السموم الحيوانية و النباتية و المعدنية
۳۴۶	كتاب هایی چند از نویسندها ناشناخته
۳۴۶	كتاب سی و هشتم: رسالتہ کیفیۃ الدویۃ المفردة و خواصها و ضروب استعمالاتھا
۳۴۶	كتاب سی و نهم: رسالتہ کیفیۃ قوی الدویۃ المفردة و افعالها و کیفیۃ صدور اثرها فی الابدان
۳۴۷	كتاب چهل، رساله‌ای با نام رسالتہ تعیین آغذیۃ المرضی
۳۴۷	كتاب چهل و یکم: رسالتہ القواعد
۳۴۷	ابو یوحنا
۳۴۷	كتاب چهل و دوم: حفظ الصحة علی ما یقتضیه الفصول الاربعة
۳۴۸	كتاب چهل و سوم: رسالتہ الباه و الجماع و منافعه و دفع مضاره
۳۴۸	حنین فرزند اسحاق (۱۹۴ - ۲۶۴ ق / ۸۱۰ - ۸۷۸ م)
۳۴۸	كتاب چهل و چهارم: كتاب المسائل
۳۵۸	كتاب های حنین
۳۶۶	ثبت حرانی (۲۱۱ - ۲۸۸ ق / ۹۰۱ - ۸۲۶ م)
۳۶۶	كتاب چهل و ششم: رسالتہ معرفة النبض
۳۷۰	کوتاه‌سخنانی از ثابت / من کلمات ثابت
۳۷۰	كتاب چهل و هفتم: رسالتہ تعیین أعمار الدویۃ المفردة و المركبة
۳۷۰	كتاب چهل و هشتم، رسالتہ ما یقال
۳۷۱	کوهین عطار
۳۷۱	كتاب چهل و نهم: منهاج الدکان و دستور الاعیان
۳۷۲	ابن تلمیذ
۳۷۲	كتاب پنجاهم: رسالتہ الفصد و کیفیۃ و کمیۃ عروق المفصودة
۳۷۹	اندرزنامه ابن تلمیذ به فرزندش / وصیہ ابن التلمیذ لولده
۳۸۲	حیش اعسم

كتاب پنجاه و يكم: رسالة في كيفية إصلاح الأدوية المسهلة و دفع مضارها و ضروب استعمالاتها في كلّ مرض.....	٣٨٢
غیاثالدین منصور دشتکی (د: ٩٤٣ق / ١٥٣٦م).....	٣٨٤
كتاب پنجاه و دوم: رسالة الشافية.....	٣٨٤
كتاب پنجاه و سوم:رسالة في منافع السكتجينين لابن ابى صادق.....	٣٨٥
كتاب پنجاه و چهارم:قربابادین لابن تلمذ.....	٣٨٥
ابن ابى مسلم شیرازی.....	٣٨٥
بوحسن تبری.....	٣٨٦
جداسازی بوحسن تبری و علی تبری از یکدیگر / أبوالحسن احمد بن محمد الطبری، هذا غير علی بن ربئن الطبری.....	٣٨٧
كتاب پنجاه و هفتم: رسالة في قانون معالجات الاطفال المعرضة.....	٣٨٨
كتاب پنجاه و هشتم: رسالة في منافع بعض الادوية المركبة من الكمامات و الضمادات و غيرها للخجندی.....	٣٨٨
ابن هندو.....	٣٨٨
كتاب پنجاه و نهم: مفتاح الطب.....	٣٨٩
بختيشوع فرزند جیراپی فرزند بختیشوع.....	٣٩٠
كتاب شصتم: رسالة فيها نكت من مخفيات الرموز في الطب.....	٣٩٠
كتاب شصتم و يكم: رسالة في أبدال الادوية.....	٣٩٣
كتاب شصتم و دوم: رسالة في كيفية حفظ الصحة.....	٣٩٤
نجیبالدین سمرقندی.....	٣٩٤
كتاب شصتم و سوم: رسالة في الادوية المفردة المستعملة في الامراض.....	٣٩٤
كتاب شصتم و چهارم: رساله في قوانین استعمال الادوية القلبیة.....	٣٩٧
كتاب شصتم و پنجم:رسالة في تشريح طبقات العین.....	٣٩٧
كتاب شصتم و ششم:رسالة في تعیین الاغذیة و الاشربة.....	٣٩٧
كتاب شصتم و هفتم: رسالة أغذیة المرضى.....	٣٩٨
كتاب شصتم و هشتم:قربابادین.....	٣٩٨
كتاب شصتم و نهم: اصول التراکیب	٣٩٨
عمادالدین شیرازی	٣٩٨
كتاب هفتمادم: رسالة في تشريح العظام.....	٣٩٩

گزارش یورش ازبکان به خراسان و تاراج کتابخانه محمدباقر شیرازی / استیلاء عساکر الاذیکية	
علی خراسان و نهب کتب مکتبة محمدباقر الشیرازی ۴۰۱	
كتاب هفتاد و يكم: رسالة في معرفة أعيار الأدوية المفردة للزهري الاندلسي ۴۰۲	
بوفرج حوزی / ابن جوزی ۴۰۳	
كتاب هفتاد و دوم: انتخاب من كتاب لقط المنافع ۴۰۳	
محمد اسفرايني ۴۰۳	
كتاب هفتاد و سوم: تقويم الادوية ۴۰۳	
فرجامة دیباچه ۴۰۵	
جدول نام کتاب‌های رونویسی شده در پایان کتاب مجمع التفایس ۴۰۵	
نمايه‌ها ۴۳۹	
نامها ۴۴۱	
جايها ۴۵۳	
كتابها و رساله‌ها ۴۵۷	
واژگان و اصطلاحات پزشکی ۴۷۱	

دیباچه

مجمع‌النفایس و حجلة‌العرایس دو دانشنامه گران‌سنگ دربرگیرنده یک صد و پنجاه کتاب و رساله از میراث نوشتاری پزشکی ایران و اسلام است.

مجمع‌النفایس بخش عربی آن، دربرگیرنده ۷۳ کتاب و رساله به زبان عربی است که اکنون در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۴۷۷ نگاهداری می‌شود. شماره ثبت آن در کتابخانه مجلس سنای پیشین ۱۴۱۹۰ و شماره نگاهداری آن ۳ الف ۲۶۰ است.

حجلة‌العرایس دومین مجموعه دربرگیرنده ۴۳ کتاب و رساله به زبان پارسی است که پیشترها به شماره ۱۹۷ در کتابخانه موسسه دهخدا نگاهداری می‌شد، ولی افسوس اکنون جایش خالی است. خوشبختانه میکروفیلم آن در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران دیده می‌شود^۱.

گردآورنده این دو دانشنامه بزرگ، سالک‌الدین محمد حمویی شیرازی سعدی انصاری طبیب فرزند مؤید‌الدین حمویی طبیب شیرازی است که آن دو را مجمع‌النفایس و

۱. حجلة‌العرایس، سالک‌الدین محمد حمویی یزدی (نشریه، ۳:۱۱)، ف ۱۹۷۱، سازمان لغتنامه دهخدا، ش ۱۹۷، فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، دانشپژوه محمدتقی، چاپ تهران، ۱۳۴۸ خ، ص ۷۳.

حجله‌العرایس مجتمعة من مائة و خمسين رسائل فی الطب نامید / مجموعة گران‌سنگ و حجله عروسان دربرگیرنده صد و پنجاه رساله در دانش پزشکی است.

سالک‌الدین یکی از شاگردان برجسته حوزه علمی مکتب غیاث‌الدین منصور دشتکی و فارغ‌التحصیل مدرسه منصورية شیراز است.

او در بخش دیباچه کتاب مجمع‌النفایس آورده است که این دو دانشنامه دربرگیرنده آگاهی‌های بسیار ارزنده در تاریخ و اخلاق و علوم و فنون پزشکی و جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی روزگاران پیشین تا نیمة سده ۱۱ هـ / ۱۷ م است.

او به شناساندن یکایک کتاب‌ها و نویسنده‌گانی که در این دو مجموعه، کتاب‌های ایشان را رونویسی کرده و در این دو دانشنامه گرانبها گرد آورده، پرداخته است.

دیباچه این دو دانشنامه به جهت دربرگیری تاریخ پزشکی ایران و اسلام و جهان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و سندی بی‌مانند در این زمینه به شمار می‌آید. از این رو، پس از تصحیح دقیق و پژوهش هر دو دیباچه، بخش عربی آن را نیز به پارسی برگرداندیم تا آسان‌تر در دسترس پژوهندگان تاریخ علم به ویژه پژوهشگران پارسی‌زبان تاریخ پزشکی باشد.

حَمْوَى افرون بر آن، از روند آموزش و پرورش خود در همه دانش‌ها به ویژه در فراگرفتن پزشکی و داروسازی و زمان فارغ‌التحصیلی و گرفتن اجازه‌نامه کار درمانگری و اجازه کار داروسازی خود، گزارشی ارزشمند داده است و متن اجازه‌نامه‌های خود را نیز آورده که ارزش کتاب را بیشتر کرده است. سپس گزاره‌ای از نام کتاب‌های رونویسی شده خود می‌دهد که در این دو مجموعه گرد آورده است؛ بنابراین دیباچه‌ای بر میراث نوشتاری.... که اکنون در دسترس خوانندگان ارجمند قرار دارد، دربرگیرنده

چهار بخش است:

۱. بخش نخست: زندگی نامه سالک الدین حَمْویی و نسخه‌شناسی این دو مجموعه گرانبهای تاریخ پژوهشی؛
۲. بخش دوم: متن تصحیح شده دیباچه پارسی کتاب حجتة العرایس؛
۳. بخش سوم: دیباچه گرد آورنده بر کتاب مجمع التفاسیس و برگردان آن به زبان پارسی؛
افزون بر این دیباچه، نگاره هر دو مجموعه به گونه فکسیمیله / عکس برگردان در دسترس پژوهشگران گرامی قرار خواهد گرفت.
پایان سخن، سپاسگزار از همکاران مرکز پژوهش کتابخانه مجلس شورای اسلامی و توجه ویژه مهتر فرهیخته آن دکتر سیدعلی عmad برای چاپ و پخش بهینه این اثر ارزشمند هستیم.

دکتر غلامرضا جمشیدنژاد اول
دکتر محمدابراهیم ذاکر
بهار ۱۳۹۳ خ / م ۲۰۱۴

کوتهنوشته‌ها و نشانه‌ها

عدد ۱ و عدد ۲: ۱ نمایشگر روی برگه و
۲ نمایشگر پشت برگه دستنوشته مجمع
النفایس و حجلة العرایس است.

نزار: دکتر نزار رضاپژوهشگر کتاب عيون
الانباء ابن ابی صیعه

پ. م: پیش از میلاد مسیح (ع)
ف [پس از نام کتاب]: فارسی
ع [پس از نام کتاب]: عربی

هه زار: عبدالرحمن سرافکنندی، مترجم
قانون

ن [پس از نام کتاب]: چاپ نوین آن کتاب
صصن: صفحه‌ها

دبا: دائرة المعارف بزرگ اسلامی

صفحه‌ها

روی برگ دستنوشته

پشت برگ دستنوشته

شماره

[]: افرودههای توضیحی مؤلفان است.

ج: جلد

ص [پیش از شماره]: صفحه

خ: خورشیدی

د: متن دستنوشته حجلة العرایس
(پانوشت‌ها)

م: متن دستنوشته مجمع النفایس
(پانوشت)

ز [پیش از تاریخ]: زنده

زا [پیش از تاریخ]: زاده

د [پیش از تاریخ]: درگذشت
(ص): صلی الله علیه

نک: نگاه کن

(ع): علیه السلام

گ: برگ

الف: روی برگ دستنوشته

ب: پشت برگ دستنوشته

ش: شماره

بخش نخست

زندگی‌نامه و خاندان سالک‌الدین محمد حمّوی
و کتاب‌شناسی دو مجموعه اول

شناسنامه و تبارنامه سالک الدین محمد حَمْوَیِی

نام و تبارنامه: بوحسن سالک الدین محمد حَمْوَیِی^۱ انصاری سعدی شیرازی یزدی (ز: ۱۰۳۲ق / ۱۶۲۳م) فرزند مالک الدین مؤید (د: ۹۷۲ق / ۱۵۶۵م)^۲ فرزند سالک الدین متخلص به سالک، زاده ۸۴۷ق / ۱۴۴۳م فرزند بومعارف نجم الدین محمد (۸۱۸— ۸۸۵ق / ۱۴۱۵— ۱۴۸۰م) زاده و درگذشته یزد، فرزند اسحاق فرزند موفق فرزند علی فرزند حسن فرزند

۱. حَمْوَیِی: معانی «حَمْوَیِی» را نام جایی به شمار نیاورده است؛ بلکه آن را نام نیای سعد الدین می‌داند، ولی حاکم نیشابوری در اشاره به نامهایی، همچون حمش، محمشاذ، و ... آن‌ها را نام برخی از جاهایی دانسته که از ترکیب با نام محمد ساخته می‌شده‌اند و گویا نام حَمْوَیِی نیز چنین باشد که در روزگاران کهن در خاور جهان اسلام به کار می‌رفته است (تاریخ نیشابور، بوعبدالله حاکم نیشابوری، برگردان محمد فرزند حسین خلیفه نیشابوری، به کوشش محمدرضا شفیعی کدکنی، تهران، ۱۳۷۵خ، ۹۸)، زرین کوب گمان دارد که حَمْوَیِی، کوچک شده نام احمد باشد (دبیله جستجو در تصوف ایران، تهران، ۱۳۸۵خ، ۱۱۳)، ولی ذهنی که خود از شاگردان صدر الدین حَمْوَیِی بوده و آگاهی‌های نازک‌بینانه‌ای از این خاندان داشته، نام حَمْوَیِی را بدین گونه حَمْوَیِی: به زیر حرف نخست و تشديد به همراه حرکت پیش بر روی حرف «م» آوانگاری کرده است (المتشبه من اسماء الرجال، ۲۵۰)، بنابراین بی‌گمان نام حَمْوَیِی برگرفته از ترکیب «حم / هم» + «اویه» است، مانند: سیبویه، و نقویه، و بابویه، و راهویه، و ... و از ریشه پارسی است و هیچ گونه وابستگی به واژه حموی ندارد که به شهر حماه سوریه نسبت داده شده است.

۲. مالک الدین مؤید حَمْوَیِی به سال ۹۶۸ق اجازه‌نامه‌ای به فرزندش سالک الدین محمد حَمْوَیِی گردآورنده این دو مجموعه می‌دهد. نک ← متن عربی دیباچه مجمع التفاسیس برگه (م ۲۲) و سال ۱۰۳۲ق سال برابرخوانی رساله‌ای از مجمع التفاسیس به سال ۱۰۳۲ق در شهر قندهار است. نک ← متن عربی دیباچه مجمع التفاسیس، کتاب دوازدهم: رساله فی قوانین حفظ الصحه، همچنین از آن شیخ‌الرییس است؛ برگ‌های ۲۱۲۲- ۲۱۲۴- ۲۱۲۶ متن. اسلامید شماره ۱۲۶- ۱۲۸. پایان رونویسی بامداد روز یکشنبه سیزدهم محرم ۱۰۰۷ق. حَمْوَیِی گوید: این دست‌نوشته را به سال ۱۰۳۲ق در شهر قندهار به خوبی درست‌نویسی کرد.

محمد فرزند عبدالله فرزند نصرالله فرزند یوسف فرزند محمد فرزند بوقتough غیاث الدین هبة الله (۶۴۴ - ۱۲۴۶ ق / ۷۲۲ م) نویسنده کتاب مراد المربیدین^۱ فرزند صدرالدین حمویه^۲ فرزند صدرالدین ابراهیم فرزند سعد الدین بوابراهیم محمد (۵۸۶ - ۱۱۹۰ ق / ۱۲۵۲ م) نویسنده کتاب سجنجل الارواح، و سکینة الصالحين^۳، و محبوب الاولیاء^۴ و ... فرزند بومفاخر معین الدین مؤید (د: ۱۰۵ ق / ۱۰۸ م) فرزند عبدالله فرزند بوحسن علی (ز: جمادی دوم، ۵۳۹ ق / دسامبر ۱۱۴۴ م)^۵ فرزند بوعبدالله محمد (محرم ۴۴۹ - یکم ربیع یکم ۵۳۰ مارچ ۱۰۵۶ - شانزدهم دسامبر ۱۱۳۵)^۶ فرزند حمویه فرزند محمد فرزند حمویه بحر / بحیر آبادی جوینی است.

۱. مراد المربیدین: دست نوشته شماره ۲۱۲۳، در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (نک: ← انتقاد کتاب: *کشف العقایق*)، محمد تقی دانش پژوه، مجله فرهنگ ایران زمین، ج ۱۳، تهران، ۱۳۴۴ خ، ۳۰۰ - ۳۰۶.
۲. آواخوانی درست نام خاندان سالک الدین محمد، حمویه است، نه حموی؛ زیرا نسبت داده شده به صدرالدین حمویه است. از این‌رو، ما آواخوانی درست آن را به جای حموی در سرتاسر متن بدین گونه آورده‌یم.
۳. دست نوشته سکینة الصالحين به شماره ۱۰۶۹۶ کتابخانه مجلس به خامه عمر فرزند محمد فرزند حاج محمد فرزند بوقاسم فرزند احمد شیرکان در ۷۶۰ ق / ۱۳۵۹ م رونویسی شده است. نک: ← فهرست نسخه‌های خطی مجلس شورای اسلامی، محمود طیار مraghi، تهران، ۱۳۸۸ خ، ۳۲ - ۳۳.
۴. برای آکاهی بیشتر از زندگی و آثار بوابراهیم سعد الدین محمد، ابن حمویه، نک: ← رحمتی، محمد کاظم، مقاله «سکینة الصالحين تأليف سعد الدین حمویه ۵۸۶ - ۴۹۰ ق»، نظر عارف (جشن نامه دکتر عارف نوشاهی)، به کوشش سعید شفیعیون - بهروز ایمانی، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، تهران، ۱۳۹۱ خ؛ «انتقاد کتاب: *کشف العقایق*»، محمد تقی دانش پژوه، مجله فرهنگ ایران زمین، ج ۱۳، تهران، ۱۳۴۴ خ، ۳۰۰ - ۳۰۶.
۵. بوحسن علی فرزند بوعبدالله محمد در نیشابور در دامان فقیهان شافعی به داشتش اندوزی پرداخت. وی در بحرآباد درگذشت و در همانجا به خاک سپرده شد.
۶. بوعبدالله محمد (محرم ۴۴۹ - یکم ربیع یکم ۵۳۰ مارچ ۱۰۵۶ - شانزدهم دسامبر ۱۱۳۵) فرزند حمویه فرزند محمد فرزند حمویه از قشیری اجازه خرق پوشی صوفیانه دریافت داشت (سماعی، التحبیب، ج ۲ / ۲۵ - ۲۶) و خانقاہی در بحرآباد بنیاد گذاشت و پیری بزرگ در ناحیت جوین شد و پس از درگذشت، آرامگاه او در خانقاہش، زیارت گاه پیروان گشت (ذهنی، تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر والاعلام، به کوشش بشار عواد معروف، بیروت، ←

تبارنامه او در مجموعه اجازه‌نامه‌هایی با عنوان رساله مشیخه از میانه سده ۹ هـ / ۱۵ برگرفته شده است که خامه گروهی از محدثان و فرزانگان و دانشمندان و سرایندگان به عنوان اجازه‌دهنده و اجازه‌گیرنده بر آن نقش بسته است که ما تنها بخشی از آن را در اینجا یاد می‌کنیم.

خاندان یاد شده یکی از بزرگترین خاندان‌های فرهنگی و دانش‌وری و عرفانی در خراسان و جهان اسلام بوده است که از بحرآباد / بحیرآباد جوین برخاسته‌اند که از یک سو به خاور ایران تا فرارو و دان و از سوی دیگر تا سرزمین شام کوچ کرده و کشانیده شده‌اند^۱.

اق ۱۴۲۴ / م ۲۰۰۳، ج ۱۱). وی نویسنده کتاب‌های اربعین حدیثاً، و سلسلة الطالبين فی سیر سید المرسلین، و لطائف الاذہان فی تفسیر القرآن است. ذهنی وی را نبای خاندان بنی حَمْوَیِ شام به شمار آورده است (تاریخ اسلام، ج ۱۱، ۵۱).

۱. شناخت بیشتر خاندان بزرگ حَمْوَیِ را از منابع زیر بجوييد:
ابن حجر عسقلانی، احمد فرزند حجر، الدرر الكامنة فی أعيان العامة الثامنة، به کوشش محمد سید جاد الحق، قاهره، اق ۱۳۸۵ / م ۱۹۶۶؛

اسفاری، عبدالرحمان، کاشف الاسرار، به کوشش هرمان لندولت، تهران، ۱۳۵۸ خ؛
تنضیلی، مریم «نسخه‌های اصل از سده نهم هجری»

جامی، نورالدین عبدالرحمن، نفحات الانس من القدس، به کوشش محمود عابدی، تهران، ۱۳۷۳ خ؛
حاکم نیشابوری، بو عبد الله، تاریخ نیشابور، برگردان محمد فرزند حسین خلیفه نیشابوری، به کوشش محمدرضا شفیعی کدکنی، تهران، ۱۳۷۵ خ؛

حسن فرزند عمر فرزند حسن فرزند حبیب، تذكرة النبیه فی ایام المنصور و بنیه، به کوشش محمد محمدامین، قاهره، م ۱۹۸۲؛

حَمْوَیِ، سعد الدین، مصباح فی التصوف، به کوشش نجیب مایل هروی، تهران، ۱۳۶۲ خ؛
دانش پژوه، محمد تقی، «انتقاد کتاب کشف الحفائق»، فرهنگ ایران‌زمین، ج ۱۳، تهران، ۱۳۴۴ خ؛

اجازه‌نامه‌های سالک‌الدین محمد حمّویی

خاندان حمّویی از جمله سالک‌الدین محمد همواره و در هر دوره از سه گونه اجازه‌نامه برخوردار بوده‌اند:

ذهبی، شمس الدین محمد فرزند احمد، تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر والأعلام، به کوشش بشار عواد معروف، بیروت، ۱۴۲۴ق / ۲۰۰۳م؛

رحمتی، محمد‌کاظم، مقالة «سکیتة الصالحین تالیف سعد الدین حمّویه (۵۸۶ - ۶۴۹ق)»، نذر عارف (جشن‌نامه دکتر عارف نوشاھی)، به کوشش سعید شفیعیون - بهروز ایمانی، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، تهران، ۱۳۹۱خ؛

زین‌کوب، عبدالحسین، دنباله جستجو در تصوف ایران، تهران، ۱۳۸۵خ؛ ۶ - اسنوا، عبدالرحیم، طبقات الشافعیة، به کوشش کمال یوسف حوت، بیروت، ۱۴۰۷ق / ۱۹۸۷م؛

سیکی، عبدالوهاب فرزند علی، طبقات الشافعیة الکبری، به کوشش محمد حلو و محمد طناحی، قاهره، ۱۹۷۱م؛ سمعانی، بوسعد عبدالکریم، التحریر فی المعجم الکبیر، به کوشش منیره ناجی سالم، بغداد، ۱۳۹۵ق / ۱۹۷۵م؛ شبیی، کامل مصطفی، الصلة بین التصوف و التشیع: النزاعات الصوفیة فی التشیع من بعد عصر الأئمۃ حتى سقوط الدولة الصفویة، بیروت، ۱۹۸۲م؛

صفدی، صلاح‌الدین خلسل فرزند ایک، کتاب الوانی بالوفیات، به کوشش دیدرینگ، وسپاden، ۱۳۸۹ق / ۱۹۷۰م؛

عثمان یحیا، مؤلفات ابن عربی: تأثیرها و تصنيفها، برگردان احمد محمد طیب، دار الصابونی، دارالهدا، ۱۴۱۳ق / ۲۰۰۲م؛

علاء‌الدوله سمنانی، احمد فرزند محمد بیانکی، چهل مجلس یا رسالت اقبالیه، امیر اقبال شاه فرزند سابق سجستانی، به کوشش نجیب مایل هروی، تهران، ۱۳۶۶خ؛ فهرست دانشگاه، ج ۹، صص ۷۸۰ - ۷۸۰؛

مستوفی، حمدالله، تاریخ گزیده، به کوشش عبدالحسین نوابی، تهران، ۱۳۸۱خ؛

تفییسی، سعید، «خاندان سعد الدین حمّویه»، کنگاروی‌های علمی و ادبی، تهران، ۱۳۲۹خ؛

نیشابوری، عبدالاول، احوال و سخنران خواجه عبید‌الله احرار، به کوشش عارف نوشاھی، تهران، ۱۳۸۰خ؛

1. Jamal J. Elias, "The Sufi Lords of Bahrabad: Sàd al-Din and Sadr al-Din Hamuwayi," Iranian

Studies, 27 i. iv (1994, 1995), pp. 53 - 75.

۱. اجازه یا اجازه‌های حدیثی و روایی، همانند آنچه در مشیخه کنز السالکین یاد شده و ما بخشی از آن را از زبان صاحب الذریعه در زیر خواهیم آورد؛
۲. اجازه یا اجازه‌های داروسازی و پزشکی و دیگر زیرشاخه‌های آن، مانند اجازه‌نامه آموزش پزشکی و درمان که در مقدمهٔ مجمع‌النفایس آمده است. هم‌چنین اجازه داروسازی از یکی از آموزگارانش؛
۳. اجازه یا اجازه‌های خرقه‌پوشی و تصدی ارشاد صوفیانه عرفانی؛
- بدین‌گونه در می‌یابیم که خاندان حمّوی در گسترهٔ جغرافیایی جهان اسلام و در درازنای تاریخی چند سده در عرصهٔ فرهنگ، از گروه‌های بسیار کوشان و اثرگذار بوده‌اند.
- شادروان آیت‌الله شیخ آقابزرگ تهرانی (۱۲۹۳-۱۳۸۹ق / ۱۸۷۶-۱۹۶۹م)^۱ زنجیره اجازه‌نامه روایتی او را این‌گونه بازگو می‌کند:
- صاحب الذریعه این مجموعه اجازه‌نامه را از ارزشمندترین نسخه‌های دست‌نویس کتابخانهٔ فخرالدین فرزند مجdal الدین نصیری در تهران به شمار آورده است که سالک الدین محمد یکم فرزند نجم الدین آن را به پیوست مجموعه کنز السالکین خود آورده، چنان‌که خودش در همان مجموعه چنین سروده است:
- نام این کردیم کنز السالکین زان که سالک را بود رشدی از این^۲

۱. صاحب الذریعه، شادروان آیت‌الله شیخ آقابزرگ تهرانی (۱۲۹۳-۱۳۸۹ق / ۱۸۷۶-۱۹۶۹م) نویسندهٔ دو دایرة‌المعارف بزرگ شناساندن فرهنگ و تمدن ایران‌زمین و جهان تشیع، به نام ذریعه‌الى تصنیف الشیعه در ۲۹ جلد در برگیرندهٔ کتاب‌های نوشته شده به وسیلهٔ ایرانیان و شیعیان جهان از آغاز اسلام تا پایان سدهٔ چهاردهم هجرت در همهٔ دانش‌ها و طبقات الشیعه اعلام در برگیرندهٔ ازاندیشمندان شیعه در سراسر جهان به ویژه ایران در همهٔ رشته‌های علمی به صورت قرنی از سدهٔ چهارم تا چهاردهم هجرت جداگانه در هر جلد که سدهٔ سیزدهم چهارم مجلد و سدهٔ چهاردهم در شش مجلد است. افزون بر این دو بیش از صد و اندي کتاب و رساله داشته است. وی در تهران به سال ۱۲۹۳ق محلهٔ پامنار زاده شده و در شهر نجف به سال ۱۳۸۹ق چشم از جهان فروبست.

۲. کنز السالکین ص ۳۵۹

رساله مشیخه دربرگیرنده اجازه‌های روایتی است که به نیای چهارم سالک‌الدین محمد دوم گرد آورندۀ مجمع‌النفایس و حجّة‌العرابیس، بومعارف نجم‌الدین محمد یکم (۸۱۸ - ۱۴۱۵ ق / ۱۴۸۰ م) و او به فرزندش سالک‌الدین محمد متخلص به سالک، زاده ۸۴۷ ق / ۱۴۴۳ م و سپس او به فرزندش کاشف‌الدین محمد متخلص به کاشف، کشته ۹۱۰ ق / ۱۵۰۴ م^۱ و نیز به فرزند دیگر شیخ سالک‌الدین مؤید فرزند سالک‌الدین محمد و سپس او به فرزندش سالک‌الدین محمد دوم فرزند شیخ سالک‌الدین مؤید داده است که تبار خویش بدین‌گونه بازگو کرده: نجم‌الدین محمد (۸۱۸ - ۸۸۵ ق / ۱۴۱۵ - ۱۴۸۰ م) زاده و درگذشته یزد، فرزند اسحاق فرزند موفق فرزند علی فرزند حسن فرزند محمد فرزند عبدالله فرزند نصرالله فرزند یوسف فرزند محمد فرزند هبة‌الله (۶۴۴ - ۷۲۲ ق / ۱۲۴۶ - ۱۳۲۲ م) فرزند صدرالدین حمّویه فرزند صدرالدین ابراهیم فرزند سعدالدین محمد بحر / بحیرآبادی جوینی است (۵۸۶ - ۶۵۰ ق / ۱۱۹۰ - ۱۲۵۲ م) نویسنده کتاب سجنجل الارواح، و محبوب‌الولیاء که در کشف‌الظنون از او یاد شده است و این فهرست اجازه‌های آورده شده در آن مجموعه بر پایه صفحه‌های مجموعه است که همه آن‌ها به خامه اجازه‌دهندگان بوده، به جز آنهایی که ما درباره آن گزاره ویژه‌ای را بدھیم.

فهرست اجازه‌ها

۱. اجازه سلام‌الله فرزند علی فرزند مظہر بکری شافعی کرمانی برای نجم‌الدین محمد به سال ۸۶۳ ق / ۱۴۵۹ م در اصفهان؛
۲. اجازه طاهر فرزند عرب اصفهانی برای نجم‌الدین محمد به سال ۸۵۷ ق / ۱۴۵۳ م در اصفهان؛
۳. اجازه محمود فرزند حسن آملی شیرازی متخلص به داعی برای سالک‌الدین محمد یکم به سال ۸۶۸ ق؛

۱. روزگار یورش ازبکان به ایران.